

I - О НАСЉЕЂИВАЊУ

Људски живот је коначан и временски ограничен. Рођењем, човјек постаје субјект у праву и тада настају многобројни правни односи. Самим рођењем човјек стиче многобројне обавезе, права и дужности. Смрт је дио живота човјека и моментом наступања настају бројне правне посљедице, тако је и насљеђивање у већини случајева везано за физичко постојање. Насљеђивање историјски претходи насљедном праву, јер је и прије настанка насљедног права насљеђивање било нормална појава у тадашњим заједницама.

Насљеђивање је пренос материјалних и духовних вриједности са предака на потомке. Оно што је карактеристично за насљеђивање је то да покрива многобројне аспекте људског живота: биолошки, социјални и правни. У биолошком смислу би за насљеђивање могли рећи да је то прелазак биолошких својстава и продужење лозе оставиоца. Као социјална појава насљеђивање се одвија по природним и друштвеним правилима заједнице у којој појединац живи. Карактерише га прелазак социјалних добара са генерације на генерацију, а да често насљедници нису ни свјесни тих својстава. У правном погледу насљеђивање се јавља у моменту када одређена добра почињу припадати поједницима, без обзира на заједницу. Ту су се јављале двије варијанте: када је појединац путем обичаја одређене заједнице постајао власник тј. насљедник одређеног посједа и друга варијанта када је у процесу насљеђивања држава стајала са принудом.

Три су главна елемента која представљају услов за насљеђивање: отварање насљеђа, имовина подобна за насљеђивање и насљедници коју су способни за насљеђивање. Да би наступило насљеђивање треба да дође до отварања, што је заправо свакодневна појава. Насљеђе се отвара у случају смрти или у случају проглашења несталога лица умрлим. Правно, технички назив за умрло лице које оставља своју заоставштину је оставилац. Битан елемент је и имовина која је предмет насљеђивања и која се зове заоставштина или оставина, а са гледишта насљедника зове се насљедство или насљеђе. Насљедници су лица која стичу нешто из насљедне масе без обзира на основ.

1. Појам насљедног права

Израз насљедно право се уобичајно употребљава у смислу науке насљедног права и теорије коју проучава, али и у свакодневном говору у смислу насљеђивања уопште. Насљедно право је скуп правних прописа који регулишу установу насљеђивања у једном друштву и држави. Истовремено, под овим називом би могли подразумијевати и овлаштење које за себе извлачи појединац као насљедник. Насљедно право је настало настанком правне државе. Има велики друштвени значај, јер је пружио сигурност насљедницима у погледу остваривања својих природних и социјалних права у поступку насљеђивања. Има два основна значења: прво, које пружа овлаштење одређеном лицу да на основу објективног насљедног права стекне одређена права која су му повјерена од стране његових предака, али и друго значење, које је заправо скуп правних прописа који уређују насљеђивање и пружају сигурност насљедницима у процесу остваривања својих права., У насљедном праву се огледа континуитет свијета, континуитет права,

као друштвене силе надмоћније од човјека. Човјек пролази, а а правни односи остају као рефлекси, које је вјечно“¹

Насљедно право има изражену друштвену компоненту. Само право својине кроз уставнову насљеђивања добија свој пуни облик, јер када би се својини одузела насљедност, одузела би јој се и суштина. Посебно је занимљиво то што сама суштина насљедног права и приватне својине, подстиче појединце на рад и паметно управљање имовином, јер је карактеристика насљедног права да учвршћује економску сигурност породице што подразумева и моралну и психолошку црту – остављање у насљедство што већег иметка.

Јавни поредак је тај који диктира темпо и обим насљеђивања. Свака држава треба да посједује органе, организовани облик привреде, морал, идеологију, која би омогућила што једноставније и правичније насљеђивање. Истовремено, држава је гарант права преноса имовинских права и обавеза како за вријеме живота, али и после смрти.

У поступку за расправљање заоставштине (оставинском поступку) суд утврђује ко су насљедници умрлог, која имовина сачињава његову заоставштину и која права заоставштине припадају насљедницима, легатима и другим лицима (чл.91.-145 ЗВПБиХ)²

2. Нужно насљеђивање у Римском праву

Римски правници су под појмом *hereditas* подразумевали и заоставштину и насљедство, док су за појам насљедника употребљавали ријеч *heres*, а за умрлог оставиоца је био у употреби појам *de cuius ili defunctus*. Слободно располагање имовином и слободно бирање насљедника, почело је изазивати све већу несигурност у породичним односима. Најприје, због чињенице да је осливалац злоупотребом права могао нанијети штету својим најближим сродницима мимоилазећи их или их у потпуности искључити из насљедства. Да би се такве појаве спријечиле створена је установа тзв. нужног насљедног права, чији је смисао био у ограничавању слободе опоручивања у корист најближих сродника.

Кроз развој римског права развијало се и нужно насљеђивање које можемо подијелити на : формално нужно насљедно право (дјеловање претора и грађанског права), те материјално нужно насљедно право (дјеловање царева, посебно Јустинијана).

2.1. Формално нужно насљедно право

У ранијем старом праву је постајала претпоставка да ће оставилац имати увијек у виду своје насљеднике и да ће поступати савјесно, дијелећи насљедну масу равноправно. Уколико он то не би учинио, заобилазећи путем тестаментa некога од најближих сродника из првог насљедног реда, сматрало би се да такав тестамент није ваљан. У овој најранијој фази развоја нужног насљедног права, насљедник није био заштићен тако да му је оставилац могао оставити дио насљедства, већ да га је у тестаменту могао у изричито лиштити насљедства или га поставити за насљедника. Оно што је посебно

¹ Марковић С, 1981 *Насљедно право*, Београд, НИУ СЛ. лист СФРЈ, страна 312.

² Живановић М. – Милијевић Н. 2001 *Ванпарнични поступак*, УСИТ РС, Бања Лука страна 34

интересантно, јесте да је постојала разлика у погледу лица која су евентуално била заобиђена приликом наслеђивања. Уколико се радило о сину, тестамент би био у потпуности ништаван, а уколико се радило о другим ближним сродницима из реда *sui heres* постојала је могућност поправке (добивање дијела заоставштине или цијелог сродг дијела).

Претор је временом поставио правила да се изнаслеђивање мушких потомака мора вршити поименично, док је за женски дио породице могла бити употребљена општа формула. Такође је уведено правило да мимоиђени добија *bonorum possessionem contra tabulus* (супротно садржају тестаментa) у висини која би му и припала да није било тестаментa.

2.2. Материјално нужно наслеђно право

Даљим развојем римског права и праксе центумвираског суда је развијено схватање да заштита која је била на снази није била довољна и да оставитељ мора један дио заоставштине препустити најближим сродницима. Постало је опште прихваћено гледиште да најближи сродник може бити искључен из наслеђивања једино у случајевима који су оправдани и прописани.

Постојала је тужба која се звала *querella inficiosi testamenti* коју су користили најближи сродници када би их сродник искључио из наслеђства тестаментом. Оно што је посебна занимљивост, јесте то да су правници тог доба оставитеље који су искључивали своје најближе и истовремено нису поступали у складу са својим моралним обавезама, на трагу ове тужбе, често означавали као особе које ниси баш при здравој памети. Који наслеђни редови су могли употребљавати ову тужбу није прецизно утврђено, али се зна да је на крају класичног доба то право припадало оставиочевој дјечи, браћама и сестрама, као и претцима. *Querella inficiosi testamenti* је била супсидијарна тужба, која је имала изражену личну нарав. Користила се у случајевима када није постојало ниједно друго правно средство за остваривање права на наслеђство. У случају неуспјеха ове тужбе тужитељ је западао у незгодан положај јер је владало мишљење да је повриједио лијепу успомену на оставитеља, те самим тим је недостојан за наслеђивање.

Јустинијан је забранио кориштења *querella inficiosi testamenti* ако је наслеђник добио било шта од оставиоца. Путем *actio od supplendam legitimam* је могао постићи допуну свога нужног дијела. Наслеђник је могао бити искључен из наслеђивања једино у случајевима који су било изричито набројани и познати: напад на живот оставитеља, пропуштање да се откупи наслеђивања или у случају небриге о оставиоцу. *Querella inficiosi testamenti* се могла употребљавати у случајевима неоправданог искључења из наслеђивања или намјерног мимоилажења. Ако је било и других наслеђника поништење би било дјелимично, тј. само онолико колико је наслеђик и био оштећен. Уколико је био једини нужни наслеђник, тестамент би био поништен у цјелини .

3. Извори и основне карактеристике права бивше Југославије

Посматрајући изворе бивше Југославије, прво се морамо ослонити на тадашње друштвено уређење да би нам били јаснији тадашњи наслеђно –правни прописи. Разликује три главне етапе у развоју наслеђног права:

Права фаза се везује за период до 1945. године, у којем је тадашње наслеђно право било подијељено у 6 правних подручја, плус седмо подручје које се тичало муслиманског живља кроз шеријатско право. У примјени је био Општи аустријски грађански законик из 1811. године, те Српски грађански законик из 1844. године, као и Општи имовински законик Црне Горе из 1888. године.

„Друга фаза - од Ослобођења 1945. године до ступања на снагу Закона о наслеђивању 23. 4. 1955. године, у којој фази су се наследноправни односи расправљали на основу ново донесених прописа (а који су били прилично мањкави и непотпуни). Овде убрајамо: Устав ФНРЈ од 1946. године, који је прописом члана 18. гарантовао наслеђивање приватног власништва; Основни закон о браку од 3. 4. 1946. године, који прописује услове узајамног наслеђивања брачних другова и последице развода брака у вези њиховог међусобног наслеђивања, Закона о заштити ауторског права од 25. 4. 1946.

(правонаслеђивања

ауторског права од стране одређеног круга ауторових сродника); Закон о усвојењу од 1. 4. 1947.; Основни закон о земљорадничким задругама од 6. јуна 1946.²

Закон о наслеђивању из 1955. године, имао је велики значај за изједначавање судске праксе на простору Југославије и са њим је отпочела трећа фаза у развоју. 1971 године, настаје нова промјена у праву Југославије доношењем Уставних амандмана који су нормативну дјелатност наслеђног права пребацили у надлежност република и покрајина. Истовремено је прописано да до тада важећи закон о наслеђивању престаје да важи самим даном доношења републичких закона, што се морало учинити до краја 1071 године.

Устав из 1974. године предвиђа да се оставински поступак обавља на нивоу република и покрајина које су у периоду од 1973- 1976 године све (са изузетком Хрватске) донијеле своје законе о наслеђивању.

3.1. Савезни прописи бивше Југославије

„Амандманима на Устав СФРЈ из 1963. године, који су донијети 1971. године, надлежност регулисања наследноправних односа пренијета је са федерације на републике и покрајине. У надлежности федерације остало је да доноси:

интерлокалне колизионе норме које служе међусобном разграничењу дјеловања републичких и покрајинских норми које регулишу наследноправне односе;

-интернационалне колизионе норме које служе међусобном разграничавању дјеловања југословенских од иностраних норми које регулишу наследноправне односе;

-норме интернационалног процесног наслеђног права које служе разграничењу надлежности југословенских и иностраних судова надлежних за рјешавање наследноправних односа.³ Правни извори који су били на снази до почетка распада Југославије су:

1. У БиХ - Закон о наслеђивању ("Службени лист СРБиХ" број 22/73,22/75, 36/75,38/78 и пречишћени текст тог Закона "Службени лист СРБиХ" број 7/80).

² Момчиловић Р- Живановић М, 2000. *Наслеђно право* Нови Сад , Просвета страна 18 и 19

³ Баго Д, Траљић Н, Петовић З, Повлаковић М, 1991 *Основи наслеђног права*, Сарајево ПП, „То је то“ стр.15

2. У Ц.Гори - Закон о наслеђивању "Службени лист СРЦГ" број 4/76,10/76, 22/78).
3. У Хрватској - бивши савезни Закон о наслеђивању ("Службени лист СФРЈ" број 42/65 и 47/65), те Закон о допунама Закона о наслеђивању ("Народне новине СРХ" број 47/78).
4. У Македонији Закон о наслеђивању ("Службени весник СРМ" број 35/73 и 27/78).
5. У Словенији - Закон о наслеђивању ("Урадни лист СРС" број 15/76). Прије овог Закона Словенија је донијела Закон о наслеђивању пољопривредних земљишта ("Урадни лист СРС" број 26/73).
6. У Србији - Закон о наслеђивању ("Службени гласник СРС" број 52/74 и 1/80). У овом Закону већина одредби важи за тзв. ужу Србију, а мањи број одредби за покрајине у саставу Србије.
7. У покрајини Косову Закон о наслеђивању СР Србије (Оне одредбе које се односе на покрајине) и покрајински Закон о наслеђивању ("Службени лист САПК" број 43/74, 47/78 и 28/79).
8. У покрајини Војводини Закон о наслеђивању СР Србије (оне одредбе које се односе на покрајине) и покрајински Закон о наслеђивању ("Службени лист САПВ" број 8/75 и 27/79).⁴

Овдје би било значајно споменути и *Закон о парничном поступку* који је ступио на снагу 1976. године („Службени гласник СФРЈ“, бр.4/77), који је био од изузетног значаја за оставински поступак, којим су се одређене процедуре на основу којих је редован суд био у обавези да расправља и одлучује у споровима који су се тicali породичних и имовинских односа.

Закон о ауторском праву из 1988. године („Службени гласник СФРЈ“, бр. 19/78), је битан за наслеђно право, којим се указује да наслеђници могу уживати имовинске користи из ауторског права и након 50 година након смрти оставиоца тј. аутора одређеног дјела. Након протока тих 50 година, то право се гаси (уз пар изузетака) и прелази у тзв. слободна дјела.

Закон о рјешавању сукоба са прописима других земаља донешен 1982. године („Службени гласник СФРЈ“, 43/82), је утврђивао основна правила која су се тicali статусног, породичног и имовинског права са међународним елементима. Истакнуто је да је мјеровавно право за расправљање о заоставштини право оне земље чији је оставилац био држављанин, док се пуноважност тестаментa процјењивала по праву мјеста састављања тестаментa. Ако је ријеч о непокретној заоставштини која се налазила у СФРЈ, налазили се у надлежности судова СФРЈ, без обзира на чињеницу чији је оставилац био држављанин.

Закон о облигационим односима („Службени гласник СФРЈ“, бр. 29/78), из 1885. године, је садржавао више норми које су се тicale наслеђивања. Према начелима овога закона предвиђено је да ће се одредбе овог закона односити и на наслеђно-правне уговоре, али и на тестаментална располагања, те дејства уговора на наслеђнике, уступање права на потраживање накнаде, посматрање наслеђивања као облигационог односа и сл.

Постојао је и велики број међународних уговора закључених у циљу што ефикаснијег рјешавања одређених спорова са наслеђним елементима, најбитнији су: Уговор о узајамном правном саобраћају са Аустријом (од 16. 12. 1954. чл. 29-40); Уговор о узајамној правној помоћи са Бугарском (од 23. 3. 1956. чл. 19-34); Уговор о регулисању

⁴ Марковић С, 1981 *Наслеђно право*, Београд, НИУ СЛ. лист СФРЈ,

правних односа у грађанским, породичним и кривичним стварима са Чехословачком (од 20. 1. 1964., чл. 35-45); Уговор о узајамном правном саобраћају са Мађарском (од 7. 3. 1968, чл. 40-55.); Уговор о правном саобраћају у грађанским и кривичним стварима са Пољском (од 6.2.1960. чл. 35-48); Уговор о правној помоћи са Румунијом (од 18. 10. 1960. чл. 34-46.); Уговор о правој помоћи у грађанским, породичним и кривичним стварима са Совјетским Савезом (од 24. 2. 1962. чл. 36-46).⁵

II - ЗАКОНСКО НАСЉЕЂИВАЊЕ

Наше насљедно право познаје два правна основа за насљеђивање и то закон и тестамент. Тестаментом, своје насљеднике одређује сам оставилац изјавом своје посљедње воље, која је садржана у тестаменту, а на основу закона насљеднике одређује законодавац помоћу одређених чињеница које се морају стећи за једно лице да би оно постало насљедник. С обзиром да оставилац без накнаде оставља своју имовину коју насљедници стичу бесплатно, тако је у конкуренцији ова два правна основа, јача правна снага воља оставиоца тј. тестамент у односу на закон.

Смрћу субјеката гасе се лична права и обавезе, лично-имовинска права и обавезе грађанина док имовинска права и обавезе и нека лично-имовинска права надживљују свог титулара и путем правила насљедног права прелазе на његове насљеднике. У савременом праву, право и обавезе немају самостални живот. Правни субјект је титулар који омогућава правни живот различитим правима и обавезама, те се пренос права и обавеза са умрлог на његове насљеднике врши у тренутку његове смрти, тако да ни у једном тренутку не остају без титулара.

Право наслеђа подсећа на имање и новац, али оно се ту не исцрпљује већ омогућава да се његују друштвено позитивне особине као што су љубав, оданост, марљивост у што је у сваком друштву пожељно. Награде које се односе на одређивање висине насљедног дијела, испоруке-легата, поклона за случај смрти. Такође, оно санкционише негативне појаве кроз установу недостојности, искључења из права на нужни насљедни дио. Наслеђивање има морално психолошку компоненту која позитивно дјелује у оквиру породице и друштва.

У насљедном праву важи начело универзалности које указује да су правила законског наслеђивања јединствена и универзална без обзира на личне особине и квалитете оставиоца или насљедника, њихово имовно стање, вјероисповјест, припадност одређеном друштвеном слоју, занимање, као и без обзира на врсту, поријекло и квалитет добара која улазе у састав заоставштине. Из универзалног начела извире начело равноправности у којем сви грађани под истим условима имају једнак насљедно-правни положај. Ово се односи на равноправност полова, брачне и ванбрачне дјеце, и равноправност домаћих и страних држављана.

⁵ Момчиловић Р- Живановић М, 2000. *Насљедно право* Нови Сад , Просвета, страна 21